

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון תמא, פרשת פינחס, תשפ"א

יעוץ לסכסוכי ממון, אישות, ועריכת חוזים וצוואות על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה אם יתן איש את פל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו, אמרו חז"ל בסוטה (כא, א) וז"ל "מאי בוז יבוזו לו, אמר עולא, לא כשמעון אחי עזריה, ולא כר' יוחנן דבי נשיאה, אלא כהלל ושבנא, דכי אתא רב דימי אמר, הלל ושבנא אחי הווי, הלל עסק בתורה, שבנא עבד עיסקא, לסוף א"ל תא נערוב וליפלוג, יצתה בת קול ואמרה, אם יתן איש את כל הון ביתו וגו'" ע"כ. ופירש רש"י וז"ל "שמעון אחי עזריה - תנא הוא במשנה קמייתא דזבחים, ולמד תורה על ידי אחיו שהיה עוסק בפרקמטיא כדי שיחלוק בזכות למודו של שמעון, לכך הוא נקרא על שם עזריה אחיו, וכן ר' יוחנן למד על ידי הנשיא שהיה מפרנסו: הלל עסק בתורה - מתוך עוני רב כדמפרש במס' יומא (דף לה:)" עכ"ל.

ופירושו הסוגיא הוא, שמה שכתוב בוז יבוזו לו "לא כשמעון כו", דעליהם לא נאמר בוז יבוזו לו, דהם עשו תנאי מלפני שלמדו, אבל בוז יבוזו לו, הוא על הלל ושבנא, שלאחר שהלל כבר למד, ביקש שבנא לחלוק עמו, על זה בוז יבוזו לו, דלא מהני. ומכאן מוכיח רבינו ירוחם, דדוקא לאחר שלמד אדם תורה אינו יכול להקנות את התורה שלמד לאחר אפילו שרוצה להקנות, שהרי הלל הסכים להקנות לשבנא מתורתו, אלא שיצאה בת קול ואמרה אם יתן איש כו' בוז יבוזו לו, דאם הלל לא היה רוצה, היה לגמרא לומר שהלל אמר כן, אלא מוכח שהלל הסכים, [אולי מפני כבודו של שבנא], אלא שמשמים לא הסכימו.

ומזה מוכח, דדוקא לאחר שכבר למד לא מועיל לחלוק עמו, אבל לפני שלמד, יכול לעשות עמו תנאי שיחלקו ביניהם. ומכאן המקור של רבינו ירוחם שיכול להתנות לפני שלומד ולא לאחר שלומד. דמזה שהש"ס אומר "לא כשמעון כו", מוכח שעל העושה תנאי לפני כן לא נאמר בוז יבוזו לו, וראוי לעשות כן. הנה מוכח מהש"ס שני הדברים, הן שלאחר שלמד אי אפשר לעשות תנאי, והן שלפני שלמד אפשר לעשות תנאי, וראוי לעשות כן, אם אין לו ברירה.

ודברי רבינו ירוחם הביאם הרמ"א להלכה ביורה דעה (רמו, א) וז"ל "ויכול אדם להתנות עם חבריו שהוא יעסוק בתורה והוא ימציא לו פרנסה ויחלוק עמו השכר, אבל אם כבר עסק בתורה אינו יכול למכור לו חלקו בשביל ממון שיתנו לו" עכ"ל.

בהסכם יששכר וזבולון, שנאנס היששכר ללמוד מעט בגלל הנגיף

ובו יבואר: א. מה הוא המקור להסכם יששכר וזבולון. ב. מדוע ההסכם הוא רק על העתיד, ולא על מה שכבר למד. ג. שכר פועל לזמן, ונאנס הפועל, ולא עבד מקצת הזמן, האם חייב בשכרו. ד. בהסכם יששכר וזבולון, שנאנס ולא למד היששכר קצת זמן, האם חייב לשלם לו לפי כמה שלמד. ה. עשה הסכם יששכר וזבולון, ומחמת הנגיף נאנס היששכר ולא למד כראוי, האם חייב בשכרו.

הנידון

"יש לי הסכם יששכר וזבולון על תמיכה כספית מסויימת, בתנאי שאלמד שנים עשרה שעות ביום. בזמנים רגילים הייתי לומד שנים עשרה שעות בשלוש סדרים, ככולל לפני הצהריים ולאחר הצהריים, ובלילה. לצערי, בגלל הנגיף, הכולל היה סגור חצי שנה, ובבית היה קשה להתמיד בלימוד בגלל ההפרעות של הילדים וכדו'. האם הזבולון חייב לי את הסכום שסוכם ביננו, כי היה זה אונס".

תשובה

הזבולון פטור מלשלם, כיון שהיששכר לא עמד בתנאי ההסכם.

ביאור התשובה

מקור להסכם יששכר וזבולון

כתב רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה, נתיב ב חלק ה, דף כג טור א) וז"ל "העוסק בתורה, קודם שיעסוק, יכול להתנות שיעסוק חברו בסחורה, ויטול חלק מלמודו, כמו יששכר וזבולון, אבל אחר שעסק כבר, ונותן לו חלק בשביל ממון, אינו כלום, כדכתיב, אם יתן איש את כל הון ביתו וגומר. וזה ענין הלל ושבנא כדאיתא בסוטה. ומסתברא, שהעוסק אבד, שכבר בטל חלקו, כך כתבו המפרשים" עכ"ל. ומקור דבריו הביא מגמרא סוטה. דעל הפסוק (שיר השירים ח, ז) "מים רבים

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

דנו בזה רבותינו הראשונים. דהנה בקידושין (יז, א) למדו חז"ל מהכתוב דעבד עברי שחלה שלוש שנים ועבד שלוש שנים יצא בשביעית, ואין צריך להשלים מה שלא עבד, אפילו שיקבל את כל שכרו. וכתבו התוס' (שם) דיש שהיו רוצים ללמוד מכאן, שפועל שחלה באמצע זמנו, חייב בעל הבית בשכרו, ואין חייב להשלים זמן עבודתו, והתוס' חולקים עליהם, והביאו ראיה מהש"ס, שפועל שנאנס, בעל הבית פטור משכרו על הזמן שלא עבד, ולכן חילקו בין פועל לעבד עברי מכמה טעמים, א' דעבד עברי גופו קנוי לבעל הבית, דהיינו שקונה גופו שיעבוד כפי יכולתו, ואם חלה אינו יכול לעבוד כפי יכולתו, מה שאין כן פועל מקבל שכר בכל רגע על עבודתו, ואם נאנס מפסיד. ועוד מחלקים בזה מטעם אחר. וז"ל התוס':

"חלה שלש ועבד שלש אינו חייב להשלים. יש שהיו רוצים לומר, שאותם שכירים מלמדי תינוקות, אם חלו חצי זמן, כמו כן לא יהיו משלימים את זמנן, כמו עבד עברי דהכא, ויטלו כל השכירות כיון שהיו אנוסין. וקשה, דבפרק השוכר את האומנין (בבא מציעא עז, א) קאמר רב, פועל יכול לחזור בו ואפילו בחצי היום. ופריך, והתנן השוכר את הפועל ושמע שמת לו מת, או שאחזתו חמה יכול לחזור בו, טעמא דמת לו מת שאנוס הוא, הא לאו הכי אינו יכול לחזור בו. והשתא, אי היכא דאניס נוטל שכירותו משלם, מאי פריך לרב, דילמא היכא דמת לו מת, דאניס הוא, נוטל שכירות משלם, ורב איירי בדלא אניס ואינו נוטל אלא מה שהרויח, אלא על כורחך, אף כי נמי הוי אנוס אינו נוטל אלא מה שהרויח, ואי לא אניס ידו על התחתונה, דבעל הבית שוכר עליו אם באתה חבילתו לידו, או מטעהו כדאמר (שם עה:) גבי השוכר את הפועל להעלות פשתנו מן המשרה, והשתא פריך שפיר לרב."

"ואם כן, מלמדי תינוקות נמי, אם חלו לא יקחו אלא מה שהרויחו, דאין לדמותם כלל לעבד עברי, דעבד עברי גופו קנוי לאדונו, הילכך חלה שלש אינו חייב להשלים, דאין יכול לעשות מלאכה יותר מיכולתו, אבל מלמד אין גופו קנוי, אלא שכר עצמו ללמוד עד הזמן, וכשאינו יכול להשלים, לא יטול אלא מה שהרויח. ועוד נראה לחלק בין מלמד לעבד עברי, דעבד, היכא דחלה ג' ועבד ג', היינו טעמא דאינו חייב להשלים, משום דכתיב בספר (ישעיה טז) מקצה שלש שנים כשני שכיר, אם כן מצינו דשנים דשכיר הן שלש שנים, והיינו דכתיב כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים, והילכך היכא דעבד שלש, דהיינו שני שכיר, אמר דאינו חייב להשלים ויטול שכרו, כיון דעבדו ג' שנים, דהיינו שני שכיר" עכ"ל.

וכדברי התוס' פסק הרא"ש בפסקיו בבבא מציעא (פרק ו, סימן ו). ואף על פי שהמרדכי (בבא מציעא ו, רמז שמו) חולק עליהם, להלכה

העולה מזה: מבואר בסוטה, שלאחר שלמד אדם תורה, אינו יכול לחלוק את התורה שלמד עם חבירו תמורת שכר, אבל לפני שלמד יכול להתנות עמו, וכן פסק רבינו ירוחם, והרמ"א הביאו להלכה ביורה דעה.

הטעם שאין יכול לחלוק לאחר שכבר למד

אבל צריך לתת טעם, מדוע לאחר שלמד אינו יכול לחלוק עמו בשכר לימוד, ולפני כן יכול להתנות, והרי זכות התורה שלמד קיימת, והיא בחלקו של הלומד, ומדוע אינו יכול לתתה לאחר אם רצונו לתת לו, והרי מהכתוב אין ראיה כלל, והוא רק אסמכתא, דהרי התם איירי שרוצה לתת כסף בשביל לזכות בתורה שלמד, והלה אינו רוצה אלא בוז בו לו, אבל אם רוצה לתת כבר ממה שלמד, מדוע שלא יתן, ואם לא יתכן לתת שכר תורה לאחר, מדוע לפני שלומד יכול לתת.

אבל הביאור הוא פשוט, דשכר התורה אינו ככל הקנינים וכדברים גשמיים ששייך למכור ולתת, אבל כאשר אדם אינו יכול ללמוד מחמת עוני ודוחק, ועל ידי זה שמחזיקו יכול ללמוד, הרי הוא לומד רק בזכות זה שמחזיקו, אם כן ברור שזה שמחזיקו יהיה לו שכר שמחזיקו ללמוד, אבל לאחר שכבר למד תורה בדחוק, הרי כבר למד תורה, ולא שייך למכור תורה לאחר.

ומכל מקום מבואר בפוסקים, שאין הסכם יששכר וזבולון כסתם מחזיק תורה, אלא יותר מזה, דחולק בשכר לימודו ממש, ונחלקו הפוסקים האם היששכר מפסיד חלק מתורתו, ואין כאן מקומו]. והטעם דהוא יותר ממחזיק תורה, אינו בגלל מקח וממכר, דאין לעשות בתורה מקח וממכר, אלא שכיון שהזבולון עושה הסכם בנדר להתחייב לשלם ליששכר, חייבו של הזבולון הוא גדול ביותר, דהרי התחייב לזה בנדר, לכן מקבל הזבולון חצי מתורתו של היששכר, בשכר השעות שלומד היששכר בשכר שמחזיקו.

העולה מזה: הטעם שאין לעשות הסכם יששכר וזבולון על מה שכבר למד תורה, כיון שתורה אינה ככל הקנינים וכדברים גשמיים ששייך למכור ולתת, אבל כאשר אדם אינו יכול ללמוד מחמת עוני ודוחק, ועל ידי זה שמחזיקו יכול ללמוד, הרי הוא לומד רק בזכות זה שמחזיקו, אבל לאחר שכבר למד תורה בדחוק, הרי כבר למד תורה, ולא שייך למכור תורה לאחר.

פועל שנאנס האם חייב בשכרו

ויש לעיין, מה הדין ביששכר וזבולון שעשו הסכם ביניהם, אלא שבאמצע הזמן חלה היששכר ולא היה יכול ללמוד חודש אחד, האם חייב הזבולון לשלם לו שכר. ובדין פועל שחלה, האם חייב בשכרו,

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

לשלם לו שכר. נמצאנו למדים, שאם חלה היששכר פטור הזבולון לשלם לו שכר בכל זמן שחולה.

העולה מזה: אם חלה היששכר פטור הזבולון לשלם לו שכר בכל זמן שחולה.

יששכר שפחת מלימודו

ויש לעיין, מה הדין בהסכם יששכר וזבולון שהוסכם שהיששכר ילמד שנים עשרה שעות ביום, ובתמורה ישלם לו חמשת אלפי שקלים בחודש, ולמד רק מחצית הזמן, האם חייב הזבולון לשלם לו מחצית, דהיינו אלפיים וחמש מאות אלף שקלים. ונראה בזה, דכיון שההסכם היה על שנים עשרה שעות, אינו חייב לשלם על מחצית, דידוע שאין דומה זה הלומד שנים עשרה שעות, לזה הלומד שש שעות, דהיינו שגם שש שעות חשובות יותר כאשר הלימוד הוא שנים עשרה שעות, וכל ההסכם הוא רק כפי שהסכים עליו. זה נראה בסברא פשוטה, ולא מצאתי מי שדיבר מזה.

העולה מזה: בהסכם יששכר וזבולון, שהוסכם שהיששכר ילמד שנים עשרה שעות ביום, ובתמורה ישלם לו חמשת אלפי שקלים בחודש, ולמד רק מחצית הזמן, כיון שההסכם היה על שנים עשרה שעות, אינו חייב לשלם על מחצית.

נידון דידן

ועכשיו נבאר מה הדין בנידון דידן, דבאמת לא חלה, אבל בגלל הגזרות שבאו לא היה יכול לקיים לימודו בכלל, והיה קשה לו מאוד ללמוד בבית שנים עשרה שעות, האם חייב היששכר לשלם לו שכר. והנה לפי המבואר, אפילו בחלה אין חייב הזבולון לשלם לו את ההסכם שהתנה עמו, קל וחומר באופן שלא נחלה, אלא היה לו קושי לקיים את ההסכם שאין חייב לשלם לו, ואף על פי שבמכת מדינה יש אומרים שפועל אינו מפסיד שכרו, והרבה נהגו בזמן של הנגיף לשלם חצי שכר מחמת הספק, אני מסתפק אם זה שייך בהסכם יששכר וזבולון שאינו כפועל רגיל. וכל זה בנאנס ממש, אבל באופן שהיה יכול ללמוד, אלא שהדבר עלה לו בקושי יותר, לא נראה לחייב את הזבולון לשלם לו. [אבל לדעתי היה צריך היששכר לפנות לזבולון מיד בתחלת הנגיף, ולשאול אותו מה לעשות, אבל כשלא היה תנאי בניהם קשה לחייבו].

העולה מזה: זבולון שהתנה עם היששכר שילמד שנים עשרה שעות ביום, ויתן לו חמשת אלפי שקלים, ובימי הנגיף שהכולל נסגר, היה קשה ליששכר ללמוד שנים עשרה שעות ביום, אין הזבולון חייב בשכרו, כיון שלא עמד בהסכם.

פטור מלשלם לפועל, דכך פסק הרמ"א בדרכי משה (חושן משפט סימן שלג) וז"ל "במרדכי פרק האומנין (דף קמ"א) (סי' שמו) פסק דאינו מנכה לו זמן חליו או זמן אונסו, ואפילו בדבר האבוד, מאחר שנאנס פטור, ואין מנכה לו כלום אם חלה אחר שהתחיל במלאכה, ולכן מלמד שחלה אין מנכין לו כלום, ואין צריך להשלים אחר כך מה שביטל. אמנם התוספות (קידושין יז. ד"ה חלה) ותשב"ץ (קטן סי' תקנז) כתבו כדברי הרא"ש (סי' ו) דמנכה לו ימי חליו ואנסו, ועי"ש במרדכי, וכן כתב בתשובות מיימוניות סוף ספר קנין סימן לא, דמוהר"ם חזר בו ופסק כדברי התוספות. ומיהו אם קבל הפועל או המלמד שכרו אינו צריך להחזיר, ועיין בדברי התוספות פרק קמא דקידושין (שם) "עכ"ל הדרכי משה.

וכן פסק הרמ"א בשולחן ערוך (חושן משפט שלג, ה) וז"ל "ואם חזר בעל הבית וקבלן לאחר שעבר האונס, סתם, וחזרו ועשו אחר כך מלאכתן, צריך לשלם להן כל מלאכתן ואינו מנכה להן כלום (טור בשם אביו הרא"ש והוא בפסקיו). אבל בלאו הכי, מנכה לו כל ימי חליו או אנסו, אף על פי שלא חזר בו הפועל (תוס' ורשב"ץ ותשובות מיימוני סי' ס"ס קנין סימן לא). והוא הדין למלמד שחלה שמנכין לו דמי חליו" עכ"ל. נמצאנו למדים להלכה, שפועל שנאנס באמצע זמן מלאכתו, אין נוטל שכר על הזמן שנאנס.

העולה מזה: פועל שנאנס באמצע זמן מלאכתו, אין נוטל שכר על הזמן שנאנס.

"יששכר" שחלה ונאנס ולא למד

ויש לעיין מה הדין בהסכם יששכר וזבולון, שנאנס היששכר ולא למד, האם יש לשלם לו על הזמן שהיה חולה. והנה אם דינו כפועל, בודאי אין לשלם לו. אבל יתכן שחייב לשלם לו מטעם אחר, דהנה על הכתוב (מלאכי ג, טז) "אֲזַנְדְּבֶרְוּ יִרְאֵי ה' אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ וַיִּקְשֹׁב ה' וַיִּשְׁמַע וַיִּפְתַּח סֵפֶר זִכְרוֹנָיו לְיִרְאֵי ה' וְלַחֲשָׁבֵי שְׁמוֹ", דרשו חז"ל בברכות (ו, א) דאיירי בלומד תורה ששכינה כנגדו, ואמרו שם וז"ל "מאי ולחושבי שמו, אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה" ע"כ, נמצא שהתלמיד חכם גם בשעה שחולה מקיים מצות לימוד התורה, ואפשר שמטעם זה יתחייב לו הזבולון שכר.

אבל נראה שאין חייב לשלם לו מכמה טעמים, א' דאפילו שהוא כאילו עשאה, בודאי אין זה כשכר לימוד תורה ממש, ב' דהרי בזה שהוא חולה אין לזבולון שום חלק כלל, ואין לו שכר מחזיק תורה, ודוחק גדול לומר שבגלל שמחזיקו לפני שחלה מעלה עליו הכתוב לומד גם בחליו, אלא פשיטא שאם חלה היששכר פטור הזבולון

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

ג. פועל שנאנס באמצע זמן מלאכתו, אין נוטל שכר על הזמן שנאנס.

ד. אם חלה היששכר פטור הזבולון לשלם לו שכר בכל זמן שחולה.

ה. בהסכם יששכר וזבולון, שהוסכם שהיששכר ילמד שנים עשרה שעות ביום, ובתמורה ישלם לו חמשת אלפי שקלים בחודש, ולמד רק מחצית הזמן, כיון שההסכם היה על שנים עשרה שעות, אינו חייב לשלם על מחצית.

דינים העולים:

א. מבואר בסוטה, שלאחר שלמד אדם תורה, אינו יכול לחלוק את התורה שלמד עם חבירו תמורת שכר, אבל לפני שלמד יכול להתנות עמו, וכן פסק רבינו ירוחם, והרמ"א הביאו להלכה ביורה דעה.

ב. הטעם שאין לעשות הסכם יששכר וזבולון על מה שכבר למד תורה, כיון שתורה אינה ככל הקנינים וכדברים גשמיים ששייך למכור ולתת, אבל כאשר אדם אינו יכול ללמוד מחמת עוני ודוחק, ועל ידי זה שמחזיקו יכול ללמוד, הרי הוא לומד רק בזכות זה שמחזיקו, אבל לאחר שכבר למד תורה בדחק, הרי כבר למד תורה, ולא שייך למכור תורה לאחר.

